

самовиховання, самоорганізації, самовдосконалення; залучення учнів не тільки до розумової, а й до фізичної праці.

Аналіз окремих поглядів видатного педагога на виховання як важливої умови формування особистості підростаючого покоління дає підстави стверджувати, що висунуті ним положення на сучасному етапі набули вагомий актуальності і потребують подальшого аналізу.

Література:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.
2. Современный словарь по педагогике / Сост. Рапацевич Е.С. – Мн.: „Современное слово”, 2001.
3. Черепанов С.А. С.Т. Шацкий в его педагогических высказываниях. – М., 1958.
4. Шацкий С.Т. Школа для детей или дети для школы // На путях к новой школе – 1922. – №1
5. Шацкие В.Н. и С.Т. Бодрая жизнь. – М., 1922 г.
6. Шацкий С.Т. Мой педагогический путь // Народный учитель – 1928. – № 12
7. Шацкий С.Т. Педагогические сочинения в 4 т. Т. 3. / Под ред. И.А. Каирова. – М., изд-во АПН РСФСР, 1963.
8. Шацкий С.Т. Школа и строительство жизни. // На путях к новой школе. – 1925. – №3.
9. Шацкий С.Т.: Работа для будущего: докум. повествование. Кн. для учителя / Сост. В.И. Малинин, Ф.А. Фрадкин. – М.: Просвещение, 1989.
10. Шацкий С.Т.. Школа для детей или дети для школы. // На путях к новой школе. – 1923. – №5

УДК 37.03:07

Йовенко Л.І.

СТАН УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ І РОДИННОГО ВИХОВАННЯ У ХХ СТОЛІТТІ

Анотація. У статті розглядається генеза української родини і родинного виховання у ХХ столітті, аналізується вплив історичних подій на розвиток традиційного сімейного виховання.

Аннотация. В статье рассматривается генезис украинской семьи и семейного воспитания, анализируется влияние исторических событий на развитие традиционного семейного воспитания.

Annotation. The article deals with the development of the Ukrainian family and family up bringing in the XX century. It is analyzed the influence of historical events of traditional family up brining.

Сьогодні – це той час, коли маємо якнайрішучіше повертатися до української родинної педагогіки, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушними авторитетами, повагою до батьків і материнським покликанням жінки, подружньою вірністю, любов'ю до дітей і відданістю святому обов'язку їхнього виховання. Таке повернення має забезпечити підготовку молоді до подружнього життя, виховання в сім'ї, тобто відновити та зміцнити те вічне, на чому тримається людство, – родину.

Питання дослідження сім'ї, шляхи її розвитку і трансформації, її складових і чинників, насамперед виховання в ній на сьогодні опрацьовано недостатньо. Про історію родини, зокрема української, написано вкрай мало. Найвні публікації здебільшого торкаються лише окремих сторін цього актуального питання. Важливого значення, з огляду на це, набувають праці українських істориків В.Антоновича, В.Винниченка, М.Грушевського, І.Крип'якевича, М.Костомарова, П.Куліша, М.Максимовича, О.Субтельного; етнографів та етнологів Ф.Вовка, В.Гнатюка, М.Сумцова, І.Франка, П.Чубинського, В.Шухевича та ін.

Висвітлення історико-педагогічного аспекту родинного виховання і української родини загалом повною мірою торкалися праці Н.Гаврилюк, В.Горленка, Г.Довженок, М.Зубрицького, О.Левицького, В.Наулко, А.Пономарьова, І.Симоненка, Є.Сявавко, М.Стельмаховича, Р.Чмелика та ін.

Важливі відомості про родинне життя українців різного періоду можна знайти в українському фольклорі, у творах українських письменників, у зразках зображувальних мистецтв українських митців.

Мета статті – репрезентувати генезу української родини і родинного виховання; завдання – прослідкувати особливості традиційного сімейного виховання у ХХ столітті.

Перші десятиліття ХХ століття ознаменувались значними змінами у житті українського суспільства, які мали вплив і на українську родину. На першу половину ХХ століття припало три війни, кожна з яких внесла свої корективи в життя української сім'ї. Загострилася проблема неповних сімей, жінка-мати почала перебирати на себе й обов'язки батька, годувальника, господаря, головного вихователя. Зменшення чисельності сімей було зумовлено великою кількістю неодружених дівчат і малою кількістю чоловіків, які вижили в умовах війни. Проблема виховання у роки Першої світової війни стала особливо актуальною, проте у науковій педагогіці вона ще не знайшла глибокого соціального та психолого-педагогічного осмислення. Неперевершеними ілюстраціями проблеми „війна – сім'я – діти” залишаються зразки класичної художньої літератури, як – твори О.Авдіковича, К.Гриневицевої, О.Кобилянської, Б.Лепкого, Марійки Підгорянки, В.Стефаніка, О.Туряньського.

Лютнева революція 1917 року зумовлює піднесення хвилі національної свідомості в Україні: створюються різні товариства, що мають на меті розвиток української культури, організуються курси перекваліфікації вчителів, бо школа здебільшого переходить на викладання українською мовою замість російської [1]. Цей поштовх до національного відродження сприяє прогресуванню, розвитку української родини, що знаходить вияв у ширшому і відкритішому поверненні до народних ідеалів, у т.ч. і виховних. У 1917 р. було впроваджено відпустку для жінок у зв'язку з їхньою вагітністю і пологами; передбачалась для матерів перерва в роботі для годування грудної дитини, державна допомога багатодітним сім'ям та самотнім матерям, організація широкої мережі жіночих консультацій і пологових будинків, дошкільних виховних дитячих закладів (ясел, притулків, садків, майданчиків), безкоштовне лікування; були зрівняні у правах шлюбні та позашлюбні діти, скасовані релігійні, станові та майнові обмеження в шлюбі; робилось усе можливе на той час для того, щоб докорінно поліпшити матеріальне становище сім'ї, на що були спрямовані також законодавчі акти про 8-годинний робочий день, рівну оплату праці чоловіків і жінок, пенсійне забезпечення, про

переваги та пільги малозабезпеченим і сім'ям загиблих та інвалідів війни тощо [8, 32].

Вселяло надію на прогресування, розвиток і покращення становища української родини, зокрема системи родинного виховання в ній, і те, що Україна ступила на шлях власного державного будівництва. В умовах створення Української Народної Республіки (УНР) відбувається піднесення української національної культури, що зумовлює розвиток українознавства як науки.

Велику і важливу роботу з українізації розгорнув М.Грушевський, завдяки якому було відновлено історичну секцію при Всеукраїнській Академії Наук. Він організував діяльність академічних комісій, які досліджували етнографію, фольклор України. Концепція академіка М.Грушевського про походження сім'ї знайшла досить широке висвітлення в його „Історії України-Русі” та у спеціальній монографії „Початки громадянства (генетична соціологія)”, де вчений зібрав, узагальнив і переосмислив світовий досвід аналогічних досліджень та обґрунтував власні положення, використовуючи прогресивні ідеї тогочасних європейських дослідників.

Варто відзначити, що у перші роки радянської влади процес українізації продовжувався інерційно, проте тенденція розвитку української родини незабаром була перекреслена репресивними діями проти сім'ї, наступом свавілля з боку тоталітарного режиму. Маємо на увазі концепції, що продукували легковажне ставлення до сім'ї, а також геноцид проти всієї української нації. Можемо погодитися з думкою О.Кучерука, що українізація в Україні, розпочата з ініціативи більшовиків, мала на меті виявити національно свідомих людей, щоб потім знищити їх [4, 29].

У другій половині 20-х років навчання та виховання дітей у школі і сім'ї почало здійснюватися у руслі державної політики, яка дедалі більше набувала ідеологізованого, а відтак і спотвореного характеру. Поступово утверджувалися класова свідомість, ідеологія робітничого класу, методологія більшовицької партії, що спрямовувалися на пониження ролі національного компонента у змісті освіти та виховання. Вчені-теоретики, які пропагували більшовицьку ідеологію, видали ряд праць, що проголошували шлюб і сім'ю анахронізмом, намагалися замінити їх безшлюбними комунами, усупільненням жінок і дівчат, „вільними статевими стосунками”, влаштовували „громадські суди” над вінчанням, хрещенням дітей. У цей час поширювалися гасла на зразок: „Батьки – пережиток минулого!” [1]. Місце теологічного виховання займало виховання атеїстичне, що супроводжувалося руйнуванням церков, храмів, монастирів, каплиць, знесенням хрестів, могил тощо.

Уряд приймав постанови про українізацію культурного та суспільного життя, у тому числі і науки, за якими відразу ж приймалися інші постанови про підготовку до антиріздвяних та антивеликодніх свят. Натомість вводилися свята „радянського змісту”. Важливою ділянкою антирелігійної роботи вчителя у період церковних свят був певний вплив на родину, яку потрібно було „правильно виховати”, тобто „нейтралізувати” як вогнище всіляких релігійних забобонів. С.Литвинів у статті „Учитель і весняна антирелігійна кампанія” зазначав: „Треба лише уявити, скільки різних церемоній зв'язано з постом і Великоднем: говіння, причастя, розговлення, „свячена паска”, христування. І всі ці звичаї міцно увійшли у побут селянської родини. Діти – приневолені учасники цих справ” [5, 37 – 44].

30–40 рр. ХХ ст. характеризувались репресіями національної інтелігенції в Україні, знищенням духовенства, наступом на селянство і водночас на родинну

етнопедагогіку, творцем і носієм якої воно виступало. Українські села були розорені примусовою колективізацією, грабінницькими продрозверстками, нескінченними арештами й депортацією селянських родин. Сталіністи навмисно організували голодомор у Східній Україні, жертвами якого стали понад 7 млн. українців – від голоду вмирали цілі родини і села. Такі умови життя зумовлювали деморалізацію родинного осередку, поширювалися канібалізм, вбивства, глумління над трупами. Ці жахливі події знайшли відображення, зокрема, і в творах українських письменників та поетів. Так, П.Тичина у поезії „Голод” змальовує трагедію родини, яка помирає від голоду:

В лахмітті, в скорбі, у болячках
Зігнулась мати. В щось дитя
Укутала, та все ну, спати –
Навік заснуло б ти ... Життя!
Прийшли сюди, а голод з нами
Й нема поміж людей.
Ти чув?... Недавно десь тут жінка
Зварила двох своїх дітей... [2, 443 – 444].

Мати бажає смерті своїй дитині, проте ще страшнішими є події, відтворені у вірші „Загупало в двері прикладом...”. Мати на межі божевілля вбиває рідного сина, а на запит солдат тільки всміхається:

... Стоїть молодиця – ні з місця – і тільки всміхається тихо.
Горщок витягають із печі, в нім скрючені пальчики видно.
Стоїть молодиця – ні з місця – і тільки всміхається чудно.
Знаходять одрізані ноги, реберця, намочені в цебрі,
І синю голівку під ситом, що вже почала протухати.
Стоїть молодиця – ні з місця – і тільки всміхається страшно [2, 442 – 443].

Ці рядки демонструють повне знецінення родинних устоїв, жахну реальність штучно створеної сталіністами ситуації голодомору.

Злочинницька політика вишукування „ворогів народу” також мала свої наслідки, які призводили до розправи над мільйонами невинних людей. Держава організовувала спеціальні дитячі будинки для дітей репресованих батьків, „ворогів народу”.

Сім'я відмирала духовно, адже існуючий режим культивував родинну зраду – „класову” взаємоненависть між членами родини, доноси. Виховним ідеалом, прикладом для наслідування став „подвиг” Павлика Морозова, який зрадив рідного батька. На його основі сформувався певний стереотип „піонера-героя”. Публікації, які з'являються на початку 90-х років ХХ ст., засвідчують штучність створення таких стереотипів. При цьому стверджувалось, що це було потрібно для того, аби видати цілі партійної ідеології за мету власного життя. Отже, існуючий режим заперечував основу народної моралі – родинну (кровну) спорідненість, подружню вірність, взаємну любов і солідарність, єдність поколінь.

Наступним етапом, який зумовив зміни у сімейному укладі українців, стала Велика Вітчизняна війна. За чисельними втратами в ній Україна посідала перше місце у колишньому СРСР. По суті, не було жодної родини, яка б не брала участі в цій війні. Війна залишила по собі мільйони вдів, дітей-сиріт, батьків, які втратили синів і доньок, але, маємо зазначити, що у тяжкі роки воєнного лихоліття з особливою силою проявилась життєва стійкість і високі моральні якості української родини. Актуалізувалася народна традиція, за якою сім'ї добровільно

беруть до себе на виховання дітей-сиріт. Турбота про ближнього, взаємодопомога, гуманізм, милосердя, любов до рідної землі – усі ці риси формувалися у процесі спільної праці, що була спрямована на відбудову зруйнованого народного господарства та боротьбу проти загарбників. Прикладом для наслідування у цей період стає людина-патріот, герой, який здатен віддати життя за свою Батьківщину, і навпаки – загальному осуду піддано тих, хто не хотів воювати, дезертирів, боягузів, зрадників.

Повоєнні роки ознаменувалися хвилею репресій, свавіллям, депортаціями родин, сіл і новим голодомором. Усе це не могло не вплинути на становище української родини, проте моральне піднесення від перемоги, спалах патріотизму допомагає не лише вижити, а й відбудувати державу і власне сім'ю. Найвдаліше змалювання проблем української родини і стосунків у ній цього періоду знаходимо у художньо-документальних творах, зокрема в О.Довженка. Життю української родини у післявоєнний період присвятили свої кращі твори О.Гончар, А.Дімаров, Ю.Збанацький, А.Малишко та ін.

„Хрущовська відлига” не спричинила значних змін у житті української родини, фактично усе залишилося, як і раніше. Якщо у селах подекуди ще зберігались елементи традиційної культури українців, то в містах їх уже майже не було.

І все ж українська родина в часи тотальної русифікації зберігала та розвивала не тільки традиційно-побутову культуру, але й рідну мову. Відповідальність батьків за це була великою, оскільки умови для нормального розвитку рідної мови були надзвичайно тяжкі. Панівному режиму не вдалося змінити середовища – української родини, яка сприяла передачі наступним поколінням національних традицій разом із мовою.

Заперечуючи національну культуру, російська мова міцно утверджувалася у вищих навчальних закладах, театрах, музеях, на промислових підприємствах. Розмовляти українською мовою в місті означало в очах пересічного міщанина виглядати відсталою і некультурною людиною.

Такий стан речей аж ніяк не сприяв збереженню національного культурного статусу, в тому числі і виховного, української родини. Дітей, по суті, виховували на чужих виховних ідеалах, зокрема російських; на перше місце стало виховання ідеологічне – в дусі існуючого ладу. Виховуючи моральні чесноти особистості, обов'язково пов'язували їх, свідомо і несвідомо, із служінням „Єдиній і неподільній державі”.

Проблемам виховання в родині присвятили свої твори „шістдесятники” – Л.Костенко, Б.Олійник, Г.Тютюнник, І.Жиленко та ін.

Науковий інтерес до народної педагогіки відновився аж на початку 70-х років ХХ ст., що нерозривно пов'язаний з іменем В.О.Сухомлинського, який виклав у своїх працях цілісну систему поглядів на проблеми родинного виховання на засадах народної педагогіки. Він одним із перших почав перебудову школи та методики і був впевнений, що ефективну виховну роботу школа може побудувати лише на основі тисячолітнього досвіду народної педагогіки, культурно-історичних традицій і звичаїв.

В.Сухомлинський вважав, що немає більш важливого завдання у сфері виховання, ніж вчити матір та батька виховувати своїх дітей. Василь Олександрович відзначав, що „не всім бути фізиками і математиками, а чоловіком і дружиною – всім, батьком і матір'ю – всім”, і тому „виховання майбутніх матерів і

батьків – одне з найважливіших завдань школи” [9, 187 – 209]. На думку видатного педагога, саме у сім’ї формуються працелюбність, внутрішня культура людини, зароджуються патріотичні чесноти.

У цей період з’являється праця Є.Сявавко „Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку”, в якій досліджується проблема українського родинного виховання. Згодом питанням українського народного дитинознавства займалися С.Бабишин, Н.Гаврилюк, Г.Довженок, Т.Мацейків.

Проте незабаром, зацькований офіційною ідеологією і владою, цей інтерес згасає, а подальші спроби таких досліджень, зокрема і української родини, зазнають серйозних випробувань. Отже, період застійних років не сприяв культурному розвитку та поліпшенню становища народного виховання в українській родині. Не змінили цього становища і перші роки перебудови, тим більше, що перед українською сім’єю постала нова проблема – виховання та збереження здоров’я дитини в умовах екологічної катастрофи (аварія на Чорнобильській АЕС). Батьків переслідував страх за майбутнє дітей, яке вимальовувалось на тлі хімізації, лейкемії, онкозахворювань та омивалось „кислотними дощами”.

Проголошення у 1992 р. Декларації про державний суверенітет та Акту про незалежність української держави та зумовлені ними подальші державні перетворення призвели до нового поштовху національного відродження. Відкрився широкий простір для навчання та виховання молоді на матеріалах народознавства, народної педагогіки. З’являється велика кількість шкільних програм з народознавства, етнопедагогіки, відкриваються школи з поглибленим вивченням особливостей традиційної культури українців. Звернення до джерел родинності у 1994 р. засвідчила розроблена ООН Декларація про роль, обов’язки, права родини, прийнята Генеральною Асамблеєю резолюція Міжнародного року родини під девізом „За демократію в найменшій спільноті суспільства” та проголошення 15 травня Днем родини, який відзначається щороку. Спостерігається, з одного боку, злет національної ідеї, відновлення народних традицій, обрядовості, звичаєвості – загалом духовної культури, а з іншого – невміле їхнє використання, необізнаність з рідною культурою не покращувало процесу національного відродження, не позначилося у позитивному напрямку на українській родині. Причиною цього було незнання основних принципів і засобів української етнопедагогіки, нечітко окреслений виховний ідеал українця.

Таким чином, репрезентація історії родинного виховання включає кілька етапів, серед яких ми виокремили ХХ ст., що охарактеризувалось бурхливою динамікою родинного виховання, яку зумовили політична ситуація, ідеологічні впливи, суспільні вимоги (створення і ліквідація УНР, репресивні заходи з боку пануючого тоталітарного режиму, насильницьке відлучення від церкви та ін.) та повернення родинного виховання до національних джерел на початку 70-х років. Сюди ж відносимо і кінець ХХ – початок ХХІ ст., що окреслюється глобалізацією суспільного життя, технологізацією та комп’ютеризацією усіх сфер людської діяльності і вимагає негайного впровадження духовних домінант етносу з метою урівняння та врегулювання матеріального й духовного аспектів людського буття.

Література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава: Ред.газ. „Полтавський вісник”, 1994. – 190 с.

2. Живиця: Хрестоматія української літератури ХХ ст.: Кн.1 / За ред. М.М.Конончука – К.: Твім інтер, 1998. – 720 с.
3. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
4. Кучерук О. Більшовицька політика українізації у ХХ рр. // Рідна школа. – 1993. – №10. – С.29 – 32.
5. Литвинів С. Учитель і весняна антирелігійна кампанія // Рад.освіта. – 1929.– №4. – С.37 – 44.
6. Русначенко А.М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х-початок 1990-х рр. – К., 1998. – 720 с.
7. Сивачук Н.П. Підготовка майбутніх учителів до народознавчої роботи в школі: Автореф. дис. канд. пед. наук. – К., 1997. – 24 с.
8. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навч. посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 288 с.
9. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.

УДК 37(09)+371.4

Калабська В.С.

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА С. РУДНИЦЬКОГО У ПРОЦЕСІ ВИХОВНОЇ РОБОТИ ДИТЯЧОГО ХРИСТІЯНСЬКОГО ТАБОРУ „МАЯЧОК”

***Анотація.** У статті розглядаються педагогічні погляди, висвітлюється досвід використання педагогічної спадщини С. Рудницького у виховній роботі у дитячому християнському таборі „Маячок”.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются педагогические взгляды, раскрывается опыт использования педагогического наследия С. Рудницкого в воспитательной работе в детском христианском лагере „Маячок”.*

***Annotation.** The article considers pedagogical looks, experience of using of pedagogical traditions in educational work S. Roudnitscogo in child's christstian camp „Mayachok”.*

В умовах становлення і розвитку незалежної української держави особливої актуальності набуває проблема виховання громадянина, що усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, поважає і любить рідну мову та культуру. Досягти успіху у вихованні справжнього громадянина-патріота допоможе ґрунтовне вивчення, об'єктивна оцінка, творче осмислення та впровадження кращих надбань української педагогіки минулого та сучасних досягнень наукової думки.

Проблема виховання завжди займала одне з чільних місць у вітчизняній педагогічній думці. Теоретичні проблеми патріотичного виховання, пов'язані з національним і громадянським вихованням учнівської молоді, розробляли такі відомі українські педагоги: К. Ушинський, І. Огієнко, Г. Ващенко, С. Русова, В. Сухомлинський та ін. Серед сучасних дослідників котрі працюють над проблемою виховання школярів, – А. Алексюк, І. Бех, О. Вишневський, В. Майборода, А. Погрібний, М. Стельмахович та ін.